

Innsatt og inkludert

Likeverdige soningsforhold for hørselshemmede i norske fengsler

14.06.2011

Briskeby Skole og Kompetansesenter as

Elisabeth Vigrestad Svinndal

Innhold

Sammendrag	3
Bakgrunn	4
Innledning.....	4
Målsetting.....	5
Målgrupper.....	6
Gjennomføring og fremdriftsplan	7
Fremdriftsplan	8
Organisering av prosjektet	9
Samarbeidspartnere.....	9
Budsjett	10
Avslutning.....	10

Sammendrag

Innsatte med funksjonsnedsettelse opplever å måtte sone under tynge forhold enn de er dømt for på grunn av manglende tilrettelegging. Prosjektet skal heve kompetansen og forståelsen for hørselshemmedes behov innad i kriminalomsorgen slik at hørselshemmede får likeverdige soningsforhold og diskriminering unngås. Prosjektet skal skape dialog med ledelse og ansatte, lære opp nåværende og fremtidige fengselsbetjenter og samarbeide med kriminalomsorgens eget kompetansesenter. Kommunikasjon og opplæring vil være praksisrettet og brukernær i muntlig og skriftlig form for å sikre umiddelbare tiltak med langsiktig virkning. Hvis prosjektet viser seg nyttig for de involverte parter, vil det jobbes mot å implementere programmet som et permanent tilbud i regi av Briskeby skole og kompetansesenter as.

Innsatt og inkludert

Likeverdige soningsforhold for hørselshemmede i norske fengsler

Bakgrunn

Justismordet på Fritz Moen har vært mye omtalt i mediene og ført til et nytt fokus på rettssikkerheten til personer med nedsatt funksjonsevne. Erstatningen Moen ble tildelt etter sin død har inngått i et forskningsfond som skal belyse funksjonshemmedes stilling i rettspleien, og med særlig vekt på hørselshemmede. Som et resultat har det nå kommet to rapporter som belyser temaet: "Straffet og isolert. Innsatte med funksjonsnedsettelse i norske fengsler" (Fafo-rapport 2011:01) og "Rettsapparatet – en siste skanse mot inkludering? Funksjonshemmedes rettssikkerhet med vekt på hørselshemmedes stilling" (Skådalen Publication Series no. 31).

Fafo-rapporten konkluderer med at få fengsler er tilrettelagt for innsatte med funksjonsnedsettelse noe som er til hinder for at de kan sone under likeverdige forhold. Innsatte opplever at de selv må kjempe for tilrettelegging og at kunnskapsoverføring innad i kriminalomsorgen er fraværende. Resultatet er at funksjonshemmede fanger risikerer å måtte sone under tyngre forhold enn de er dømt til og at de stenges ute fra rehabiliteringstilbud.

Innledning

Det er i dagens Norge et skarpt fokus på likeverd og antidiskriminering. Avdekking av manglende mulighet for inkludering og deltakelse har blant annet resultert i en diskriminerings- og tilgjengelighetslov (Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne) samt opprettelsen av et diskrimineringsombud. Men tydeligere rettigheter og bedre klagemuligheter har foreløpig ikke resultert i bedre forhold for alle.

Mye av den diskriminering og manglende inkludering som finnes, skyldes lavt kunnskapsnivå om de forhold det gjelder, for eksempel hørselshemmedes utfordringer og behov, det være seg i skolesystemet, i arbeidslivet eller i fengsel. Ovennevnte Fafo-rapport konkluderer også med kunnskapsmangel som en årsak til at mange hørselshemmede i norske fengsler opplever seg isolert og med tyngre soningsforhold enn innsatte uten funksjonsnedsettelse.

Briskeby skole og kompetansesenter as jobber med opplæring og rehabiliteringstilbud til ungdom og voksne hørselshemmede og har mye erfaring med kompetanseheving og samarbeid med offentlige instanser og tjenesteytere som hørselshemmede kommer i kontakt med samt opplæring og hjelp til selvhjelp blant hørselshemmede. Det er derfor naturlig at Briskeby er en igangsetter for å heve kompetansen innen kriminalomsorgen slik at innsatte med hørselshemming kan få likeverdige soningsforhold i henhold til lovens intensjon.

Fafo-rapporten skisserer en rekke tiltak for å bedre situasjonen for innsatte med funksjonsnedsettelse med bakgrunn i de forhold undersøkelsen har avdekket, og det anses som mest hensiktsmessig å legge disse tiltakene til grunn for utformingen av prosjektet. Ikke alle de foreslåtte tiltakene står i vår makt å iverksette. Derfor tas det utgangspunkt i følgende tiltak for en

kompetansehevsingsplan (Faf0-rapport 2011:01 s. 79) med h0rselshemmede som en avgrenset gruppe:

- Informasjon om rettigheter og muligheter for innsatte med funksjonsnedsettelse skal v0ere enkelt tilgjengelig, b0ade for den enkelte innsatte, kriminalomsorgen, helsetjenesten og andre offentlige tjenesteytere.
 - ✓ Oppl0eringsprogrammet inkluderer alle parter skissert over. Intervensjonen samt trykt materiell og nettjenester bidrar til h0y grad av tilgjengelighet.
- Kunnskap om funksjonsnedsettelse og funksjonshemmende barrierer m0a bli en del av fengselsbetjentutdanningen.
 - ✓ Oppl0eringsprogrammet tilbyr oppl0ering p0a fengselsskolen i prosjektperioden. Intensjonen er 0a gj0re oppl0eringen permanent.
- Fengselsledelsen i hvert fengsel m0a bli bevisst p0a betydningen av og gi rom for gode, enkle og individorienterte lokale l0sninger som for eksempel tilgang til alarmer, fjernkontroll, alternative telefonl0sninger, vaskehjelp p0a cellen, utvidet bes0kstid, kontakt med lokale organisasjoner av og for funksjonshemmede (likemenn), tilgjengelig aktivitetstilbud med mer.
 - ✓ Oppl0eringsprogrammet skal gjennom dialogm0ter og samarbeid med kriminalomsorgens ledelse 0ke deres bevissthet p0a omr0det.

Disse forslagene til tiltak i Faf0-rapporten forutsetter at kriminalomsorgen tilf0res kunnskap og kompetanse de i liten grad har tilgang p0a i dag. 0a sette seg inn i nye fagomr0der er krevende og forutsetter at man investerer mye tid og krefter for 0a f0a en oversikt. Tilrettelegging for funksjonshemmede er i tillegg et stort og uoversiktlig felt. Det er derfor lite realistisk 0a forvente at kriminalomsorgen skal klare 0a innhente slik kompetanse og vite hva slags kompetanse de skal ettersp0rre og hvor den finnes uten en aktiv faginstans i sin indre krets.

I kriminalomsorgens innsats for de innsattes velferd vil det v0ere mange behov, og s0erlige satsningsomr0der, slik som rusproblematikk, vil naturlig nok ha et hovedfokus. Det kan derfor v0ere sannsynlig at utenforst0ende med bedre kjennskap til problematikken m0a v0ere p0adriverer for 0a synliggj0re andre gruppers behov. Prosjektet tar m0al av seg 0a v0ere en slik p0adriver og aktiv faginstans.

M0alsetting

Prosjektet har til hensikt 0a utvikle et oppl0erings- og informasjonsprogram for kompetanseheving innen kriminalomsorgen slik at h0rselshemmede under soning f0ar likeverdige soningsforhold. Siden dagens forskjellsbehandling i stor grad skyldes mangel p0a kunnskap om rettigheter og muligheter, er det n0dvendig 0a 0ke kompetansen blant ansatte, ledelse samt hos den enkelte innsatte. Derfor skal informasjonspakken ha alle som m0algruppe. For 0a oppn0a gode resultater i form av relevante tiltak som den enkelte innsatte opplever som nyttige og inkluderende, er det n0dvendig at h0rselshemmede innsatte f0ar en viktig plass i oppl0eringsprogrammet.

Programmet skal inneholde f0lgende deler:

- Oppl0eringsprogram om konsekvenser av h0rselshemming til bruk p0a fengselsbetjentutdanningen og i hvert enkelt fengsel. Programmet skal gi tilh0rerne

kjennskap til hva et hørselstap innebærer og hvilke konsekvenser det kan gi samt mulige tiltak sett i lys av likeverd, inkludering og rettigheter. Opplæringen skal være konkret og brukernær. Det må gjøres levende og forståelig gjennom gode eksempler hvor mestring, anerkjennelse og empati står i sentrum.

- Informasjonsmateriell på nett og på papir til bruk i utdanningen, helsetjenesten, kriminalomsorgen og for den enkelte innsatte og deres medinnsatte. Det er vesentlig at informasjonen og kunnskapen er tilgjengelig i ulike fora og gjennom ulike kanaler. På den måten er kunnskapen tilgjengelig i henhold til den enkeltes preferanser og på en måte som kan tilpasses den enkeltes eller det enkelte fengsels behov. Materialet kan brukes til repetisjon etter opplæring, som introduksjon til nye og som utgangspunkt for diskusjoner og tematisk gjennomgang.

Opplæringsprogrammet har kriminalomsorgen som målgruppe, men skal komme den enkelte innsatte til gode gjennom økt innsikt om konsekvenser av hørselstap hos kriminalomsorgen. Den mest effektive måten å nå denne målsettingen på er en konkret og praksisnær tilnærming. Det vil si at opplæringen i hvert enkelt fengsel bruker stedets egenart og system som utgangspunkt. På den måten vil opplæringen umiddelbart få direkte konsekvenser for den innsatte. Brukermedvirkning og delaktighet for de involverte parter er vesentlig for å sikre gode tiltak og en inkluderende prosess. Det er derfor sentralt at den enkelte innsatte med hørselshemming tas med i prosessen ved den respektive institusjon.

Det er også en målsetting at prosjektet skal munne ut i et permanent opplæringstilbud til kriminalomsorgen, som skal bestå av kurs i fengslene ved behov og tilsvarende kurs på fengselsskolen annethvert år i tillegg til samarbeid og dialogmøter med ledelse og Kriminalomsorgens utdanningscenter.

Målgrupper

Kriminalomsorgen er organisert i tre nivåer med en sentral forvaltning, seks regionadministrasjoner og lokale fengsler og friomsorgskontorer. Den sentrale forvaltningen har direktoratsfunksjon og er underordnet Kriminalomsorgsavdelingen i Justisdepartementet. Regionadministrasjonene har ansvar for straffegjennomføringen innen regionen og omfatter blant annet Norges 45 fengsler. Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) er et kompetansesenter med ansvar for etatsutdanning, deriblant Fengselsskolen, som utdanner fengselsbetjenter.

Siden kriminalomsorgen består av et avgrenset antall enheter og institusjoner, anses det som gjennomførbart å inkludere hele systemet i prosjektet. Ikke alle landets 45 fengsler har innsatte med hørselshemming, og fokus vil i første omgang rettes mot de som har hørselshemmede under kartleggingsperioden. Følgende deler av kriminalomsorgen anses som målgruppe for å nå målsettingen om likeverdig soning for hørselshemmede innsatte:

- *Kriminalomsorgens sentrale forvaltning ved utviklingsseksjonen.* Forvaltningen har det øverste faglige og administrative ansvaret og er viktig for forankring og legitimitet for gjennomføringen. Det vil være hensiktsmessig for prosjektets forankring å ha innledende møter med den sentrale forvaltningen hvor tema, gjennomføring, fremdriftsplan og samarbeidspartnere avklares.

- *Regionadministrasjonene (består av regionene nord, nordøst, sør, sørvest, vest, øst).* Som ansvarlige for straffegjennomføringen er regionene vesentlige for å få innpass i fengslene. Opplæringsprogrammets gjennomslagskraft ligger i regionadministrasjonenes anerkjennelse av målsettingens betydning. Innpass og kontakt med hvert enkelt fengsel må derfor skje gjennom regionadministrasjonene.
- *Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS)* er kompetansesenter for kriminalomsorgen og har etatsutdanning, etter- og videreutdanning for kriminalomsorgen og forskning og formidlingsarbeid som ansvarsområder. KRUS blir et sentralt organ i gjennomføringen. De har ansvar for utdanningen av fengselsbetjenter og blir en selvfølgelig samarbeidspartner i den sammenheng. I tillegg vil det være naturlig at arbeidet kanaliseres gjennom deres nettverk og kanaler. Fengselsbetjentutdanningen er toårig, og det vil være et undervisningsbehov annethvert år. Flere av fengslene i løpet av prosjektperioden vil ikke ha innsatte med hørselshemming og følgelig ikke være med blant fengslene som får opplæring. Enkelte av dem vil få innsatte med hørselshemming med tiden og vil dermed ha et opplæringsbehov på sikt.

Gjennomføring og fremdriftsplan

En realisering av målsettingene forutsetter først og fremst at fengselsvesenet og kriminalomsorgen anerkjenner behovet for kompetanseheving i sektoren. Det vil derfor være avgjørende å opprette kontakt og samarbeid med sentrale myndigheter og ledelse for å presentere tilbudet. Det er opprettet kontakt med Fafo i den forbindelse. Etter deres arbeid med "Straffet og isolert" har de god kjennskap til kriminalomsorgen som system og nøkkelpersoner i organisasjonene. Med bakgrunn i ny viten og kravet om inkludering og antidiskriminering er det sannsynlig at tilbudet vil bli imøtekommet.

Utvikling av opplæringsprogrammet vil gå parallelt med opprettelsen av samarbeidet nevnt over. Det vil være nødvendig å sette seg inn i de forhold som er særegne for fengsel og soning for at opplæringen skal bli så nært knyttet til deres hverdag som mulig. Omfanget på programmet som gjelder fengselsbetjentutdanningen vil være avhengig av hvor mye tid man vil få avsatt, men skal uavhengig av tid være praksisnært og individorientert. Opplæringsprogrammet i det enkelte fengsel vil i stor grad være likt det i utdanningen, men må i større grad tilpasses den enkelte institusjons særlige forhold. Det er ønskelig at den innsatte kan delta på innledende møter og underveis være en aktiv part i kartleggingsarbeidet. Det er en målsetting at opplæringen munner ut i en handlingsplan med konkrete tiltak for den innsatte med hørselshemming. Hensikten med tilnærmingen er å sikre ønsket endring for den enkelte, brukermedvirkning og ansvarliggjøring av alle involverte parter.

Den individuelle veiledningen baseres på empowerment og mestring som mulighet for utvikling og ansvarstaking. Målsettingen er å gjøre nettverket i stand til selv å avdekke og løse de utfordringer de møter i ulike situasjoner. Den innsatte må selv kunne uttrykke og spesifisere egne behov og problemstillinger, og de ansatte må møte henvendelsene med respekt og ønske om å bidra til å løse utfordringene på en hensiktsmessig måte. Opplæringsprogrammet skal utformes på en slik måte at alle involverte parter blir i stand til en slik tilnærming.

Å utvikle informasjonsmaterieell blir en sentral del av prosjektet. Materiellet må være tilgjengelig på nett og i form av brosjyrer og distribueres gjennom opplæringsprogrammets ulike faser.

Informasjonsmateriellet må utvikles i samarbeid med og på grunnlag av det opplevde behovet man har i fengselsvesenet i dag. Det skal utvikles en nettside som har lenke til relevante sider for fengselsvesenet. Nettsiden skal inneholde praktisk informasjon, hvor kompetanse kan etterspørres med mer og skal være tilgjengelig gjennom tekst, bilder og film. Mye godt materiale er allerede utviklet, og deler av arbeidet består i å finne frem og systematisere det for en presentasjon som er relevant for kriminalomsorgen.

For å sikre at prosjektets målsettinger nås er det sentralt å evaluere de ulike tiltakene underveis. Evalueringsprosessen vil bestå av fire hoveddeler:

1. Måling av kursdeltakernes utbytte gjennom evalueringsskjemaer
2. I hvilken grad opplæringen får direkte innvirkning på de innsattes situasjon, utføres ved hjelp av kartleggings skjemaer
3. Ledelsens og administrasjonens bevissthetsnivå knyttet til hørselshemmedes tilretteleggingsbehov, utføres ved hjelp av dialogmøter
4. Informasjonsmateriellets evne til å dekke kriminalomsorgens behov, utføres ved elektronisk kontakt

Fremdriftsplan

	Forankring	Utvikling av program	Opplæringsplan	Materiell
Mål for 1.semest er	<ul style="list-style-type: none"> • Få innpass i kriminalomsorgen med opprettelse av et godt samarbeidsklima innad i de ulike enhetene. 			
Januar – mars 2012	<ul style="list-style-type: none"> • Skaffe kontakter og avtale møter med aktuelle instanser i kriminalomsorgen • Gjennomføre møter med den sentrale forvaltningen og KRUS 	<ul style="list-style-type: none"> • Kartleggingsbesøk i to fengsler • Utarbeide planskisse og tidsramme for opplæringsprogrammet 	<ul style="list-style-type: none"> • Lage oversikt over fengsler i de ulike regionene • Kartlegge fengsler med innsatte med hørselshemming 	<ul style="list-style-type: none"> • Kartlegge behov for basismateriell • Vurdere ulike publikasjonsformer
April – juni 2012	<ul style="list-style-type: none"> • Dialogmøter med regions- og fengselsledelsen i oppstartsregionen 	<ul style="list-style-type: none"> • Utvikle evalueringsskjemaer for kursopplegget 	<ul style="list-style-type: none"> • Lage reiseplan med rekkefølge på regionsoppfølging 	<ul style="list-style-type: none"> • Utforme basismateriell
Mål for 2.semest er	<ul style="list-style-type: none"> • Oppstart av opplæringsprogrammet • Evaluering av oppstarten og vurdering av justeringsbehov • Skaffe kunnskap om informasjonsbehovet i kriminalomsorgen 			

	Forankring	Utvikling av program	Opplæringsplan	Materiell
Septem- ber – desembe- r 2012	<ul style="list-style-type: none"> • Videreføre dialogmøter 	<ul style="list-style-type: none"> • Utvikle evalueringsmetode for effekten av opplæringsprogrammet 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppstart opplæring ved fengslene • Gjennomføre opplæring ved fengsels-skolen 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppstart kartlegging av informasjon sbehov via andre medier
Mål for 3.semest- er	<ul style="list-style-type: none"> • Gjennomføre justert opplæringsprogram • Utvikle hensiktsmessig materiell 			
Januar – juni 2013			<ul style="list-style-type: none"> • Videreføre opplæringen 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppstart utvikling av annet materiell • Oppstart distribusjon av materiell
Mål for 4.semest- er	<ul style="list-style-type: none"> • Sikre videre gjennomføring 			
Juli – desembe- r 2013	<ul style="list-style-type: none"> • Vurdere behov for flere dialogmøter 		<ul style="list-style-type: none"> • Videreføre opplæringen 	<ul style="list-style-type: none"> • Videreføring av distribusjon
Mål for 5. og 6.semest- er	<ul style="list-style-type: none"> • Evaluere opplæringsprogrammets nytteverdi for de innsatte og de ansatte i ulike enheter • Vurdere behovet og muligheten for et permanent tilbud • Rapportarbeid 			
2014	<ul style="list-style-type: none"> • Avsluttende dialogmøter 		<ul style="list-style-type: none"> • Systematisering av evalueringene 	<ul style="list-style-type: none"> • Elektronisk evaluering av materialet

Organisering av prosjektet

Prosjektet vil organiseres med en arbeidsgruppe bestående av prosjektleder og en prosjektmedarbeider. Bemanningsbehovet anslås til å være 40 % i tre år for prosjektleder og 20 % i to år for prosjektmedarbeider. Det skal opprettes en referansegruppe bestående av personer med kjennskap til kriminalomsorgen og funksjonshemmedes vilkår. I tillegg vil det opprettes en styringsgruppe med medlemmer fra ledergruppa på Briskeby skole og kompetansesenter as.

Samarbeidspartnere

Som nevnt over er det en forutsetning å opprette et godt samarbeid med de ulike aktørene innen kriminalomsorg, og fremdriftsplanen skisserer når det skal foregå. Det vil også være nærliggende å samarbeide med HLF både lokalt og sentralt, samt med NAV for å få til et godt tilretteleggingsarbeid

og en helhetlig tankegang. HLF sitter med brukererfaringer og et godt nettverk. Deres likemannsapparat vil være en naturlig ressurs i gjennomføringen av opplæringen og bidra med brukerkompetanse inne høreapparat, tinnitus og cochlea-implantater etter behov.

Andre mulige samarbeidspartnere bør være NAV Hjelpemiddelsentral. Det må vurderes på hvilken måte det er hensiktsmessig å engasjere NAV med tanke på at det er én sentral i hvert fylke, men det mest nærliggende kan være å inkludere den sentralen det respektive fengselet er lokalisert i. I tillegg vil det være formålstjenelig å samarbeide med høresentralene ved de ulike sykehusene. Også her må det vurderes om man skal ha samarbeid med én sentral i hver helseregion, eller om man skal bruke alle sentralene basert på lokalisering av fengslene og sykehusene.

Som en del gjennomføringen skal det opprettes et samarbeid med helsetjenesten i fengslene. Hvordan det skal gjøres i praksis, må vurderes for hvert enkelt fengsel fordi det vil være avhengig av behovet for inkludering av spesialisthelsetjenesten med tanke på hørselsspesifikk medisinsk kompetanse og allmenntilleggs kompetanse representert ved fengselslegen. Det er uansett formålstjenelig med godt samarbeid med fengselslegen og annet helsepersonell tilknyttet fengselet for om mulig å forankre et fremtidig fokus etter gjennomføring.

Budsjett

	2012	2013	2014
Inntekter	Beløp	Beløp	Beløp
Extra-Stiftelsen	630.000	660.000	280.000
Utgifter	Beløp	Beløp	Beløp
Lønn	500.000	500.000	250.000
Reiseutgifter	100.000	100.000	30.000
Materiell kurs, litteratur	10.000	10.000	
Utarbeidelse av informasjonsmaterieil	20.000	50.000	

Avslutning

Ulik dokumentasjon viser at funksjonshemmede står på siden av samfunnet og bare er delvis inkludert på mange ulike arenaer, som for eksempel innen utdanning og arbeidsliv. Målsettinger om like muligheter for deltakelse med antidiskrimineringsloven som virkemiddel er viktige skritt på veien. Men for å oppnå reell deltakelse for den enkelte, er det helt nødvendig med bevisstgjøring og kompetanseheving av enkeltmenneskene som møter funksjonshemmede på ulike arenaer. Det er i dag et skarpt fokus på ulike nivåer innen både skole og arbeidsliv, mens de mer marginale gruppene ofte glemmes. Prosjektet "Innsatt og inkludert" ivaretar en marginalisert gruppe blant de som allerede er marginaliserte og sørger for at de får bedre muligheter for deltakelse og minsker sjansen for større belastninger enn det et fengselsopphold allerede utsetter dem for.

På sikt kan prosjektet bli et permanent tilbud om opplæring som innsatte med funksjonshemming generelt og hørselshemming spesielt vil ha nytte av, samtidig som det kan bidra til en endring av fokus innen kriminalomsorgen gjennom nytenkning rundt den likebehandling som ligger i deres

verdigrunnlag. Det innebærer en implementering av gjeldende lovverk samt en synliggjøring av funksjonshemmedes behov i utsatte livssituasjoner og på arenaer hvor andre problemstillinger som oftest står på agendaen. Selv om kompetansehevingen i dette programmet retter seg direkte mot hørselshemmedes behov, er det stor overføringsverdi til andre grupper av funksjonshemmede, både gjennom å skape oppmerksomhet rundt problemstillingen og at ulike grupper har mange sammenfallende behov og interesser. I tillegg vil man innad i kriminalomsorgen gjøres kjent med at det finnes kompetanse tilgjengelig slik at de kan etterspørre den ved behov.

Prosjektet vil inkludere alle regioner innen kriminalomsorgen og tar mål av seg å nå alle fengsler med hørselshemmede innsatte. Et slikt landsdekkende tilbud sørger for geografisk likhet og en nasjonal spredning innen et uttalt satsningsområde.